

Kaart Oosterbeek/Veluwezooom

Proloog

ZONDAG 17 SEPTEMBER 1944

Was het dan toch zover? Sinds begin september buitelden de geruchten over de ophanden zijnde bevrijding van Nederland over elkaar heen. Breda was bevrijd, Britse troepen stonden zelfs al voor Den Bosch, bij Rotterdam waren parachutisten geland. Loos alarm, zo bleek. Verder dan Maastricht waren de geallieerden nog niet gekomen. Maar waartoe dienden dan de aanhoudende bombardementen van deze ochtend en waarom hier, in de omgeving van Arnhem? Het was een prachtige nazomerdag, uitstekend vliegweer. Dat de geallieerden daar gebruik van maakten om vijandelijke doelen te bestoken, was begrijpelijk, dat gebeurde na de invasie in Normandië eerder die zomer aan de lopende band. Maar zo heftig als vanochtend waren de aanvallen nog niet geweest. Uit Arnhem kwam het bericht dat de Willemskazerne in brand stond, in Wolfheze zou de psychiatrische inrichting zijn getroffen. Ook waren aanvallen uitgevoerd op het luchtafweergeschut bij de Rijnbrug en de vliegbasis Deelen ten noorden van de stad. | 13

Hendrika van der Vlist was na de dienst in het witte remonstrantse kerkje aan de Wilhelminastraat in Oosterbeek haastig naar huis gelopen. Ze bedacht hoe verstandig het was geweest om de school waar ze werkte na eerdere luchtaanvallen voorlopig te sluiten. Het was onverantwoord kinderen nog de straat op te sturen. De lucht was vervuld van het geluid van de jachtbommenwerpers die in formatie over het dorp scheerden. Overal langs de Utrechtseweg, de hoofdstraat, stonden mensen tegen de gevels aan gedrukt naar boven te kijken. Onder hen ook Duitse militairen, die angstvallig probeerden niet te veel op te vallen. Thuis, in hotel Schoonoord, trok Hen-

drika zich met haar ouders terug in de keuken. Daar liepen ze waarschijnlijk het minste gevaar. Veel keuze hadden ze niet. Sinds de Duitsers het hotel hadden gevorderd, mochten zij alleen nog in hun privévertrekken op de begane grond komen.

14 | Hendrika's ouders hadden met lede ogen moeten aanzien hoe het eens zo voorname hotel meer en meer verloederde. Naarmate de geallieerden verder oprukten, was de onrust onder de Duitsers toegenomen. De afgelopen weken was Oosterbeek overspoeld door Duitse troepen. De ene groep militairen had het hotel nog niet verlaten of de volgende diende zich alweer aan. Steeds opnieuw werd er met bedden en meubels geslept. Om het schoonmaken van de kamers bekommerde zich niemand. Ook in hotel Vreewijk aan de overkant van de Utrechtseweg hadden de hotelgasten moeten plaatsmaken voor Duitse soldaten. Hendrika was er echter van overtuigd dat de Duitsers spoedig zouden worden gedwongen hun koffers – ditmaal voor de laatste keer – te pakken. Dan zouden de toeristen hun plaatsen weer kunnen innemen.

Haar vader had het hotel in 1921 overgenomen. In de voorafgaande decennia was het voormalige kunstenaarsdorp Oosterbeek uitgegroeid tot een populaire vakantiebestemming. Hotel Schoonoord bestond al sinds het einde van de negentiende eeuw en had vele vooraanstaande gasten ontvangen. De schrijver Jacob van Lennep had er gelogeed – en was er ook overleden – evenals de schilder Jan Toorop. Hendrika's vader had het hotel gestaag uitgebreid en gemoderniseerd. Het langgerekte, witgepleisterde gebouw stond op een kruising die iedereen die langer dan een dag in het dorp verbleef wel een keer passeerde. Van oost naar west liep de straatweg van Arnhem naar Wageningen, van noord naar zuid de weg die het station in het bovendorp verbond met het oude benedendorp. Voor de deur was het keerpunt van de tram naar Arnhem. Een betere plek was bijna niet denkbaar.

Gedurende de eerste oorlogsjaren was de exploitatie van het

hotel zo goed en zo kwaad als het ging voortgezet. Naarmate de schaarste toenam, moest de service echter steeds verder worden teruggeschroefd. Dat probleem werd 'opgelost' toen de autoriteiten het hotel vorderden voor de huisvesting van geëvacueerde bejaarden uit het westen van het land. Erg lang bleven zij niet. In het voorjaar van 1943 gaf de bezetter het bevel alle hotels in Oosterbeek ter beschikking te stellen aan de Wehrmacht. Zo ook Schoonoord. De eigenaar en zijn gezin mochten in hun privévertrekken blijven wonen, maar het hotelgedeelte was voortaan verboden terrein.

| 15

Hendrika kon die zondagochtend alleen maar raden wat er aan de hand was toen zij door de glazen verbindingsdeur naar de hal zag hoe de Duitsers plotseling door paniek leken te worden bevangen. Alsof iemand een granaat in de hal had gegooid, zo snel stoven zij ineens alle kanten op. Eerst naar boven, om even later in volle uitrusting weer de trap af te komen rennen, naar buiten. Anderen rolden ondertussen de kabels op van de radiozenders en de veldtelefoon die zij beneden hadden geïnstalleerd, terwijl in de tuin achter het hotel een vuurtje werd gestookt van allerlei papieren.

Voordat Hendrika van haar verbazing was bekomen, was het gebouw verlaten. De deuren stonden wagenwijd open. Buiten passeerden enkele fietsers met een Rode Kruis-band om hun arm. Ze reden in westelijke richting. In de verte waren explosies hoorbaar. Zouden ze het hotel weer in mogen? Maar wat als de Duitsers weer terugkwamen? Plotseling kwam Hendrika's broer binnengelopen, in gezelschap van een vriend. Beiden waren zichtbaar opgewonden. Om aan gedwongen tewerkstelling te ontkomen, was haar broer eerder die maand ondergedoken bij bekenden in het bovendorp. Vanaf zijn onderduikadres was hij een uur of wat geleden met zijn eveneens ondergedoken vriend naar de spoorlijn gelopen die de noordelijke begrenzing van het dorp vormde. Struikelend over hun woorden vertelden beide jongemannen hoe zij vanaf het talud hadden gezien dat ten westen van Oosterbeek honderden, nee

duizenden parachutisten waren geland, tegelijk met tientallen zweefvliegtuigen. De bevrijders kwamen eraan!

16 | Een paar uur eerder was generaal-majoor Robert Urquhart, commandant van de 1e Britse Luchtlandingsdivisie, op de vliegbasis Fairford ten noordwesten van Londen met zijn staf in een Horsa-zweefvliegtuig gestapt. Eindelijk ging de operatie van start. Het was de eerste keer dat de divisie als onderdeel van het Eerste Geallieerde Luchtlandingsleger werd ingezet en ook de eerste keer dat hij het bevel voerde. Hij had meteen de moeilijkste opdracht gekregen: de verovering van de Rijnbrug in Arnhem, meer dan honderd kilometer achter het front. Zijn troepen zouden de brug bezet moeten houden tot de komst van het Britse Tweede Leger, dat inmiddels was opgerukt tot de Belgisch-Nederlandse grens. Bij Eindhoven en Nijmegen zouden twee Amerikaanse divisies landen met als opdracht het veroveren van de bruggen over twee kanalen en de bruggen over de Maas en de Waal.

Helemaal gerust was Urquhart er niet op. Er waren niet genoeg vliegtuigen om zijn divisie in één keer over te vliegen. Het betekende dat hij niet meteen op volle sterkte was en straks ook nog eens een deel van zijn troepen op de landingsterreinen moest achterlaten om die te beschermen voor de volgende 'lift'. Sommige landingsterreinen lagen bovendien meer dan tien kilometer van de brug verwijderd, wat het beoogde verrassingseffect goeddeels tenietdeed. Bovendien moesten de meeste soldaten de afstand te voet afleggen. In de zweefvliegtuigen kon nu eenmaal geen zwaarder materieel dan jeeps en wat licht geschut worden meegenomen.

Het was erg moeilijk geweest betrouwbare inlichtingen te krijgen over de situatie rond Arnhem en de te verwachten tegenstand. Waren de berichten over de mogelijke aanwezigheid van Duitse pantsereenheden niet te makkelijk weggewuifd? Het had er veel van weg, noteerde Urquhart later, dat 'niets het enthousiasme voor de operatie mocht bederven'. Er waren in

de voorgaande weken zoveel plannen voor luchtlandingsoperaties gemaakt en weer afgeblazen dat de druk steeds groter werd. Je kon de gevechtsbereidheid van de troepen, zo wist hij uit eigen ervaring, ook te lang op de proef stellen.

De vlucht naar Nederland verliep zonder noemenswaardige problemen. De geallieerde luchtaanvallen eerder die ochtend waren kennelijk effectief geweest. De Duitse luchtmacht liet zich amper zien. Slechts een handvol vliegtuigen van de grootste luchtvloot uit de geschiedenis ging onderweg – ook door pech – verloren. Urquhart constateerde dat het landschap beneden overeenkwam met het beeld dat hij zich had gevormd aan de hand van luchtfoto's en kaarten; de Rijn die met een bocht langs Arnhem liep, de verkeersbrug, de spoorbrug. Over de schouder van de piloot van het zweefvliegtuig, dat werd voortgetrokken door een Stirling-bommenwerper, zag hij hoe het in bruine en groene vakjes verdeelde landschap van de Veluwezoom snel dichterbij kwam; de spoorwegovergang bij Wolfheze werd nu zichtbaar, evenals het brandende psychiatrische ziekenhuis. De zweefvliegtuigen die vóór hen op de zanderige akkers landden, wierpen grote wolken stof op. 'Ik zag de inzittenden haastig hun jeeps en hun wapens lossen en daarna dekking zoeken [...] Er werd echter geen schot gelost.' Urquharts zweefvliegtuig maakte gelukkig een zachte landing. Het uitladen van zijn jeep liet hij aan anderen over. Op een akker een paar honderd meter verderop was hij getuige van de landing van de eerste parachutisten. Het was een indrukwekkend gezicht de in totaal 147 Dakota's waarmee ze werden vervoerd in golven te zien overvliegen. Ook dat deel van de operatie verliep, stelde hij tevreden vast, volgens het boekje. Toen hij bij zijn jeep terugkeerde, kreeg hij het eerste slechte nieuws te horen. De radio werkte niet. Er zat niets anders op dan persoonlijk de vorderingen van de rest van de troepen in oenschouw nemen.

Generaal-veldmaarschalk Walter Model, opperbevelhebber van Legergroep B, was te spreken over de nieuwe locatie van

zijn hoofdkwartier. Met drie rivieren tussen hem en de geallieerde legers zat hij in Oosterbeek voorlopig veilig. Het dorp was bovendien strategisch gelegen op de route van West-Nederland naar Duitsland. En hotel De Tafelberg was een alleszins comfortabel onderkomen. Het speet hem dat hij er niet in was geslaagd de geallieerde opmars door Frankrijk tot staan te brengen. Hij had zich tevreden moeten stellen met het in veiligheid brengen van een deel van de Duitse troepen die na de ineenstorting van het front in Normandië met omsingeling werden bedreigd. Model had geen tijd gekregen een nieuwe verdedigingslinie op te werpen. Hitler, wispelturig en ongeduldig als hij kon zijn, had hem als opperbevelhebber van het westelijk front na drie weken alweer vervangen door de oude Von Rundstedt; de derde commandowisseling in twee maanden. Diep in zijn hart was Model er niet rouwig om. Hij gaf liever leiding aan het front dan vanachter een bureau. Dat anderen hem, ook tegenover zijn eigen troepen, meedogenloos en onbehouwen vonden, deerde hem niet. Vriend en vijand waren het erover eens dat als iemand in staat was in een schier hopeloze situatie het tij te keren, hij het was. Hij dankte er zijn bijnamen 'Hitlers brandweerman' en 'redder van het oostfront' aan. Maar tegen de geallieerde overmacht in Normandië was niemand opgewassen geweest.

Als bevelhebber van Legergroep B had Model alle Duitse troepen in het gebied tussen ruwweg Duinkerken en het Rijnland onder zich. Een strijdmacht die op papier meer voorstelde dan in werkelijkheid. De strijd in Normandië had een hoge tol geëist. Daarom was hij zuinig op de twee pantserdivisies van de Waffen-ss die zich, hoewel flink gehavend, tijdig uit Normandië hadden weten terug te trekken. Op bevel van Model hadden de ss-eenheden zich achter de Rijn in de buurt van Arnhem teruggetrokken om daar op adem te komen. Het lag voor de hand ook het hoofdkwartier van Legergroep B voorlopig in die buurt te vestigen. Models kwartiermakers hadden na een bezoek aan het villadorp Oosterbeek niet getwijfeld: dit

was de ideale plek, gunstig gelegen en met accommodatie voor het uitkiezen.

Model besloot zijn staf onder te brengen in hotel Hartenstein, fraai gelegen op een voormalige buitenplaats, en zelf met zijn naaste officieren zijn intrek te nemen in het op loopafstand daarvan gelegen hotel De Tafelberg. Dat lag net iets meer verscholen. Niet dat hij een aanval verwachtte, maar hij hoefde ook niet op te vallen. Hij had met zijn staf wel eens gespeculeerd over de mogelijkheid van een geallieerde luchtlanding achter het front, maar daarbij dachten zij eerder aan Duitsland zelf.

De veldmaarschalk maakte zich die zondagochtend dan ook niet meteen druk over de geallieerde activiteiten in de lucht. Hij was wel wat gewend. Liever nam hij voor de lunch nog even een glas gekoelde witte moezelwijn. Hij deelde de tafel met zijn stafchef generaal Hans Krebs en het hoofd operatiën, kolonel Hans-Georg von Tempelhoff. Ze hadden zich nog maar net laten inschenken toen het geluid van explosies wel heel dichtbij kwam. Vrijwel op hetzelfde moment werd Von Tempelhoff weggeroepen. Even later keerde hij geschrokken terug. Via de veldtelefoon was een melding binnengekomen over de landing van geallieerde zweefvliegtuigen en parachutisten bij Wolfheze, amper vijf kilometer verderop. Nu was het Models beurt verbijsterd te zijn. 'Wat?! Die moeten mij hebben!' De veldmaarschalk sprong op en rende naar de kamer van de afdeling operatiën, waar de telefoon nu voortdurend rinkelde. De berichten bleken te kloppen. Het betekende dat de vijand ieder moment in Oosterbeek kon zijn. 'Wegwezen hier,' riep hij en hij haastte zich naar zijn kamer. Hij propte snel zijn persoonlijke bezittingen in een koffer en rende naar buiten waar zijn chauffeur al ongeduldig naast de auto stond te wachten. 'Naar Doetinchem,' beval Model. Daar, in kasteel Slangenburg, was het hoofdkwartier gevestigd van het II.SS Pantserkorps onder bevel van generaal der Waffen-SS Wilhelm Bittrich. Die moest onmiddellijk in actie komen.

Onkundig van wat er stond te gebeuren, waren de gelovigen die zondag tegen tien in groten getale naar het oude kerkje in het benedendorp getogen. De oorlog had de inwoners van Oosterbeek meer dan ooit samengebracht. Het werd een onrustige dienst. Toen de luchtaanvallen in hevigheid toenamen en de inslagen steeds dichterbij kwamen, besloot de predikant de Schriftlezing te onderbreken en Gezang 300 aan te heffen:

*Wat de toekomst brengen moge,
mij geleidt des Heeren hand.*

Het geweld buiten hield aan. Er moest iets bijzonders aan de hand zijn. De aanwezigen beseften dat zij achter de dikke muren van het middeleeuwse kerkje veiliger waren dan daarbuiten. Staande zongen zij het eerste en zesde couplet van het Wilhelmus.

Het gezang klonk door tot in de tuin van de oude pastorie, bewoond door de advocaat mr. Jan ter Horst, zijn vrouw Kate en hun vijf kinderen. Het schitterende weer had hen al vroeg naar buiten gelokt. Vanuit de grote tuin die het huis aan alle kanten omgaf en die iets hoger lag dan de aangrenzende uiterwaarden, kon men een paar honderd meter verderop de bocht in de rivier zien. In het westen rees de hoogte van de Duno op. Laag overscherende vliegtuigen joegen het gezin al snel weer naar binnen. Doelwit was kennelijk het luchtafweergeschut dat niet ver van de spoorbrug stond opgesteld. Kogels ketsten af op de dakpannen. Nadat ze eerst een tijdje samengedromd onder de trap hadden gestaan, besloten ze naar de kelder te gaan. Er bleven vliegtuigen overkomen. Verder weg klonk het geluid van zware inslagen.

Toen Jan ter Horst, zodra het weer rustig was geworden met zijn oudste zoon het dak op klom om de schade op te nemen, zag hij in de verte boven de horizon grote formaties vliegtuigen naderen, zware bommenwerpers die andere vliegtuigen achter zich aan sleepten. De bommenwerpers draaiden al snel weer

om, terwijl de vliegtuigen die zij zo-even nog voortsleepten, achter de heuvels uit het zicht verdwenen. Het waren zweefvliegtuigen. In haar dagboek schreef Kate: 'Een luchtlanding!!! Vlakbij ons, achter de bossen van Wolfheze. Uitzinnig van vreugde lopen we door de tuin, klimmen op het dak om er méér van te zien, meer van te begrijpen. Dit is ook bijna niet te geloven. Kan het heus waar zijn? Is dit nu de langverbeide verlossing uit onze ellende, zo maar uit de lucht gevallen? Betekent dit vrijheid?'

| 21

Ze besloten die middag vroeg te gaan eten. Vanuit de grote keuken konden ze de bocht in de weg langs de pastorie zien. Toen een groepje dorpsbewoners dat zich daar had verzameld naar het westen begon te wijzen, was dat het teken naar buiten te gaan. 'En ja! Daar nadert de ongehoorde, ongelooflijke waarheid nu werkelijk: onze bevrijders. Als een groene slang komen ze op ons af. . . Een voor een, met een paar meter tussenruimte. De eerste lacht ons joviaal toe van onder zijn helm; het net eroverheen zit vol groene juten lapjes, een potsierlijk gezicht. Hij breidt zijn armen uit: "*Give me a kiss!*" Achter hem komen ze in eindeloze rijen, ritmisch voortdeinend. We kijken onze ogen uit: soldaten die niet marcheren en toch in volmaakte orde voortgaan. Op een onhoorbaar bevel knielen ze allemaal langs de heg neer. . . is dit een oefening? Er is toch geen gevaar? Ze lopen alweer voort.'

De volgende ochtend meldde zich een jonge officier van gezondheid met het verzoek of in de pastorie een eenvoudige verbandpost mocht worden ingericht voor de artillerie-eenheid die haar kanonnen in het weiland bij de kerk had opgesteld. Het was alleen voor lichtgewonden. Het zouden er vast niet veel zijn.

I

DE KUNSTENAARSKOLONIE

Jacob van Lenneps laatste vakantie

In de zomer van 1870 bracht de dichter-schrijver-dominee François Haverschmidt, alias Piet Paaltjens, een aantal weken aan de Veluwezoom door. Reeds de dag na aankomst op zijn vakantieadres in Velp reisde hij – op 18 juni – af naar Oosterbeek. Hij deed daarvan verslag in een dagboek op rijm: | 25

*Op dit nationale en huiselijke feest¹
 Zijn wij naar Oosterbeek geweest;
 En de waarheid is, dat het ons allen
 Daar dan bijzonder best is bevallen.
 Terwijl de anderen uit wandelen zijn gegaan,
 Heb ik bij Van Lennep's graf gestaan.
 Zacht ruste 's mans asch! Maar, mag ik het zeggen,
 Dan logeer ik hier liever, dan daar te leggen.*

Het graf van Jacob van Lennep (1802-1868) op de oude door bomen overschaduwde begraafplaats van Oosterbeek is niet moeilijk te vinden. De kloeke, in blauw marmer uitgevoerde zuil met in een ronde uitsparing in wit marmer de buste van de overledene, is een van de opvallendste grafmonumenten. Sinds de restauratie van het rijksmonument, begin deze eeuw, gaat de nagedachtenis aan de negentiende-eeuwse schrijver, jurist, politicus en ondernemer bovendien schuil onder een grote koepel van plexiglas. De voorziening moet de reeds zichtbaar aangetaste buste van Van Lennep voortaan beschermen tegen de schadelijke invloeden van regen, sneeuw en vorst. Het contrast met de door kabels en stutten overeind gehouden imposante treurbeuk achter het graf, gepland bij de onthulling van het monument, kon moeilijk groter zijn.

Ernaast staat een nauwelijks minder opvallend grafmonument: de in metaal uitgevoerde zuil ter nagedachtenis aan een van Van Lenneps oudste vrienden, de dichter-staatsraad Jan van 's Gravenweert. De twee literatoren zouden niet de enige 'bekende Nederlanders' zijn die in Oosterbeek hun laatste rustplaats vonden. Wel zijn de meeste andere graven aanzienlijk bescheidener van omvang. Zo ligt schuin achter Van Lennep, onder een eenvoudige, inmiddels sterk verweerde zerk, de man die ooit de spil was van de Oosterbeekse kunstenaarskolonie: Johannes Warnardus Bilders. In hetzelfde graf werd later zijn echtgenote en kunstenares Marie Bilders-van Bosse bijgezet. Verderop, meer naar de ingang van de begraafplaats, het graf van twee kunstenaars die aan het begin van de vorige eeuw in het voetspoor van het echtpaar Bilders zouden treden: Xeno en Tilly Munninghoff. Daar vlak bij de laatste rustplaats van de schrijfster en politiek activiste Augusta de Wit, wier ouders tot de vele repatrianten uit Indië behoorden die zich na terugkeer in Nederland aan de Veluwezoom vestigden. Wie niet goed oplet, gaat gemakkelijk voorbij aan het sober uitgevoerde graf van een van de belangrijkste denkers uit de negentiende eeuw: de filosoof en jurist Cornelis Willem Opzoomer, die zich enkele jaren voor zijn emeritaat in Oosterbeek vestigde en daar in 1892 overleed. Tegenwoordig is hij vermoedelijk bekender van het begrip 'opzoomeren'² dan van zijn destijds omstreden pleidooien om filosofische en theologische opvattingen meer in overeenstemming te brengen met de inzichten van de moderne natuurwetenschappen. In schrill contrast met zijn eenvoudige graf staat de monumentale, omheinde graftombe van de familie Wolterbeek. De koopman-bankier Robert Daniel Wolterbeek was in de eerste helft van de negentiende eeuw een van de eerste vertegenwoordigers van de Amsterdamse elite die, op zoek naar een plek voor een zomerverblijf, het oog liet vallen op Oosterbeek. Anderen zouden zijn voorbeeld spoedig volgen.

De groeiende populariteit van Oosterbeek zinde Van Len-

nep allerm minst. Het heeft iets ironisch dat de beroemdste dode te midden van de vele prominenten op de romantische begraafplaats nooit in Oosterbeek heeft gewoond en er eigenlijk ook helemaal niet begraven wilde worden. Dat hij nu vaak als uithangbord wordt gebruikt, zou Van Lennep vermoedelijk maar matig bekoren. Bij zijn overlijden beantwoordde het dorp al niet meer aan het beeld dat hij ervan koesterde.

De schrijver verbleef in de weken voor zijn onverwachte overlijden op 25 augustus 1868 met zijn vrouw en dochter in het net geopende hotel Schoonoord, aan de straatweg van Arnhem naar Wageningen, dat zich spoedig in een grote populariteit bij de groeiende stroom bezoekers van het dorp mocht verheugen. Van Lennep kende de eigenaar, die eerder een pension in het ten oosten van Arnhem gelegen De Steeg uitbaatte. De schrijver en zijn vrouw hadden daar meermalen naar tevredenheid gelogeed. Ook Oosterbeek was voor Van Lennep, die vaker in de omgeving van Arnhem verbleef en er graag wandelde, geen onbekend terrein.

Van Lennep leerde de Veluwezoom kennen lang voordat hij faam verwierf als schrijver van historische romans en verhalen, zelfs nog voordat hij zijn rechtenstudie voltooide. In 1822 maakte hij met vier vrienden een achtdaagse voettocht door Gelderland. Oosterbeek werd toen niet aangedaan, wel wat nu de Oostelijke Veluwezoom wordt genoemd, de streek tussen Arnhem en Dieren. In de zomer van 1823, toen hij zijn laatste examens had afgelegd, bezocht hij de Veluwezoom opnieuw op een voettocht door Nederland met zijn vriend en voormalig studiegenoot Dirk van Hogendorp.

De vier jaar oudere Dirk was een jaar eerder in Leiden afgestudeerd in de rechten en een zoon van Gijsbert Karel graaf van Hogendorp, de drijvende kracht achter het driemanschap dat in 1813 het machtsvacuüm opvulde na het vertrek van de Fransen. Het kostte de in zichzelf gekeerde Dirk moeite aan de schaduw van zijn beroemde vader te ontsnappen. Was de liefde van Van Hogendorp voor Oranje na een reeks strubbelin-

gen met koning Willem I inmiddels danig bekoeld, zijn zoon zou vermoedelijk mede om zich tegen zijn vader af te zetten in steeds conservatiever vaarwater terechtkomen. Tijdens zijn studie in Leiden was hij onder de invloed geraakt van de even charismatische als omstreden literator Willem Bilderdijk, die als privaatchoort vaderlandse geschiedenis een kleine, maar trouwe schare studenten om zich heen had verzameld, onder wie behalve Dirk van Hogendorp ook Isaac da Costa, Willem de Clerq en Guillaume Groen van Prinsterer. De soms rond-uit reactionaire opvattingen van de bejaarde Bilderdijk hadden Jacob van Lennep evenmin onberoerd gelaten, getuige diens latere bekentenis dat ook hij ervan overtuigd was geraakt dat zijn vroegere liberale leermeesters hem hadden ‘misleid’ en hij zich genoodzaakt voelde op te komen voor de absolute monarchie. Van Lenneps schreden op het politieke pad zouden hem overigens niet ver brengen.³

In navolging van Bilderdijk verwierp Dirk het idee van een grondwet, wat zijn carrièremogelijkheden als jurist bij voorbaat drastisch beperkte. Zijn vader, die zich zorgen maakte over de toekomst van zijn zoon, had hem voorgesteld een reis door Europa te maken, een onder jongeren uit gegoede milieus al sinds de achttiende eeuw populaire *grand tour*. Dat zou hem wellicht helpen zijn gedachten te ordenen. Dirk voelde daar weinig voor. Wel had hij eerder met Jacob gesproken over een voettocht door Nederland. Het doel dat hem daarbij voor ogen stond was, zoals hij het formuleerde in de brief waarin hij zijn vriend voorstelde alsnog de daad bij het woord te voegen, ‘den landaart en de zeden en gewoontens der ingezetenen te leeren kennen’. Bij Nederland dacht Dirk in de eerste plaats aan de provincies van de vroegere Republiek. Hoewel de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden sinds 1815 in één koninkrijk waren verenigd, had hij de zuidelijke provincies niet in zijn reisschema opgenomen. ‘Hebben wij tijd en geld over dan kunnen wij nog een uitstapje in Vlaanderen doen.’ De levenslustige Jacob van Lennep was in menig opzicht het tegendeel van de zwaar-